

VI

BOSANSKA KANUN-NAMA

iz 1565 godine

Ova se kanun-nama nalazi u Orijentalnom institutu u rukopisu broj 1 (II, list 60v — 64v). Ona je sastavni dio novog opširnog deftera (defter-i cedit-i mufassal) za Bosanski sandžak,^{a)} koji je sastavljen pod rukovodstvom Bešareta sina Abdusselamova.

Prema jednoj carskoj zapovijesti Bešaret je s popisom u Bosni otpočeo već 1563 godine.^{b)} On je početkom ove godine podnio izvještaj centralnoj vladi o stanju i o nekim problemima u vezi s tim popisom, za koja je tražio uputstva. U spomenutoj zapovijesti iznijeta su ta pitanja i na svako pojedino dat odgovor i objašnjenje. Pri izradi deftera Bešaret se je držao tih direktiva, a u skladu s tim izrađena je i naša kanun-nama, koja je pisana koncem 1565 godine. A to znači da je popis Bosanskog sandžaka trajao tri godine.

Kanun-nama sadrži propise o raznim daccama i o odnosu raje prema spahiji, zatim zakon i carini — trošarini — u Sarajevu (Kanun-ı bac-ı Saray) i zakon o prenosu i ustupanju zemlje uz tapijsku pristojbu (Kanun-ı tapu).^{c)} U ovoj kanun-nami važan je i podatak o ukinutim čiflucima.^{d)}

Ova je kanun-nama prvi put objavljena 1948 godine u Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

a) Zato se u kanun-nami pod naslovom »drugi način« i »druga vrsta« daju objašnjenja, kako su pojedine odredbe sprovedene kroz defter.

b) Ova carska zapovijest postoji u navedenom rukopisu br. 1 (II, list 52v—54v), a izdata je u Istanbulu početkom ševvala 970 god. (između 24 maja i 2 juna 1563). Nedim Filipović objavio je ovu carsku zapovijest u turskom tekstu i prevodu u Glasniku Zemaljskog muzeja od 1950 godine (sv. III—IV, strana 285—294).

c) Pravo na zemlju iza oca davalo se sinu i to bez ikakve pristojbe. Ako dotični nije imao sina, gospodar zemlje (sahib-ı arz) davao je istu uz odgovarajuću pristojbu (tapu) kome je htio. To se vidi iz decizije Kemalpašazade, jednog od najistaknutijih turskih pravnika u prvoj polovini XVI vijeka. Prema našoj kanun-nami pravo na zemlju iza sina imao je brat, ali uz tapijsku pristojbu. I to pokazuje da je ovaj zakon iz doba Sulejmana Zakonodavca, jer je 1568 godine ova prednost data kćeri.

d) Iza kanun-name u spomenutom rukopisu br. 1 od lista 64v—82r dolaze propisi opštih kanun-nama iz XVI i XVII vijeka, pisani istom rukom. A na kraju je stavljen datum: mjeseca rebitul-evvela 1099 godine (između 5 januara i 3 februara 1688). Od propisa koji se odnose isključivo na područje tadanje Bosne, nalazi se jedan propis o carini u Novoj varoši (da mještani ne plaćaju carine na namirnice i drugo što donesu za potrebe svojih kuća) i jedan podatak za vlahe i drugu raju u nahiji Novosel (koji plaćaju filuriju) da svako domaćinstvo ima da dađe mjesto šeriatskih daccā i običajnih pristojbi po 100 akči filurijiske pristojbe i to polovinu na Đurđevdan, a drugu polovinu na Mitrovdan). Ovdje je kao datum stavljen 1037 godina (koja počinje 12 septembra 1627. i traje do 30 avgusta 1628).

الحمد لله الذي جعل بساط الارض لتمسك اهلها القراء والبلاد وحلق التلال و
الجبال والمزارع والمرايع لاجل انتعاش الدواب وسائر العباد وصلى الله على سيد
الانبياء والمرسلين والاقطاب والاوتاد وعلى آله واصحابه واولاده الامجاد.
اما بعد فهذه دفتر جديد مفصل اللواء بوسنه حماها الله عن الافات والبأساء قد كتب
بامر و الى عباد الله حامى بلاد الله سلطان البرين و خاقان البحرين خادم الحرمين الشريفين
ظل الله فى الخافقين السلطان بن السلطان سليمان خان بن سلطان سليم خان نصره الله
بانور الفتوح الى غاية الدهور والازمان بامانة اضعف عباد الله العلام بشارت بن عبد السلام
الزعيم و بكتابة انحف خليفة رب الاحد مصطفى بن احمد كاتب الدفاتر الخاقانى وسلم
الى باب العالى فى اواخر جمادى الاولى من شهور سنة ثلث و سبعين و تسعمائة من
الهجرة النبوية.

قانون زامة سراى بوسنه

دفتر عتيقده محروسه سرايده واقع اولان كيل التمش درت و قيه اولوب ويشغراد
و برود و قوباش قاضيلقرينك كيله لرى و نرخلرى دفتر عتيقده اكه مخالف عرض
اولندوقده ذكر اولنان قاضيلقرينك جمله سنك كيله لرى و نرخلرى براب اولوق و بغدادى
و مرجمك نرخلرى دفتر عتيقده ايكيشر اقچه و مخلوط و علفك بر اقچه زياده اولوق فرمان
اولنمغين ذكر اولنان قاضيلقرده كيل التمش و قيه¹⁾ اولوق اوزره دفتر جديده قيد اولندى .
و بغدادى و مرجمك هر بر كله سنه يكرمى ايكيشر اقچه و مخلوطك كله سنه اون اوچر
اقچه و علفك كله سنه يديشر اقچه نوخ قونيلوب شره نك دفتر عتيق موجبجه هر مدره سنه
يديشر اقچه قيمت قونلمشدر .

¹⁾ U našem rukopisu br. 1 stoji »altmış akçe« (60 akči). Međutim po samom smislu se može zaključiti, da na tom mjestu treba da bude »altmış vukiye« (tj. 60 oka), jer se govori o težini kejla.

وجه دیگر: سابقا یکی بازار قضااسنده واقع اولان کیل قرق درت و قیه اولوب بغدادیاك کلهسنه اون بشر اقچه و مخلوطك کلهسنه اونز اقچه و علفك کلهسنه بشر اقچه نوخ و شره نك مدره سنه یدیشر اقچه قیمت قونلمشدر زیاده متحمل اولمغین دفتر عتیق موجبنجه بر قرار سابق وجه مشروح اوزره قید اولندی.

وجه دیگر: لواء مزبورده²⁾ مسلم اوزرینه یازلش باشنده دن رسم چفت یکر می ایکی اقچه و نیم چفتدن اون بر اقچه رسم النور. و قدیمدن معتاد لری تغییر اولنمیوب رسم بناك یکر می ایکی اقچه و رسم مجرد اون ایکی اقچه النور. بناك هیچ یری اولیان و یا نیم چفتدن اقل یری اولان اولیه دیرلر. مجرد عاقل و بالغ کسنیه دیرلر که باباسی [یانتده اولوب]³⁾ کسه و کاره قادر اوله باباسی یانتده اولوب کسه و کاره قادر اولیان مجرددن رسم النمز و بورسم مارت اولنده النور.

وجه آخر: دفترده ذمی اوزرینه یازلش باشنده دن یکر می بش اقچه اسپنچه النور. و ذمیلرک اولی و کار و کسه قادر حد بلوغینه یتمش اوغللرندن دخی عادت قدیمه اوزره یکر می بش اقچه اسپنچه النور. بعض دربند قریه لرده ذمیلرک مجردلرندن اسپنچه النمدوغی محلنده قریه لرنده تصریح اولنمشدر.

وجه آخر: دفترده مسلم اوزرینه یازلش باشنده⁴⁾ ذمی الدقه یکر می ایکی اقچه رسم چفت [ویردو] ذمی اوزرینه یازلش باشنده مسلم الدقه یکر می بش اقچه اسپنچه النور. بوستان و کتان کنویر و یونجه و سیر و بیاز و کلیمیدن شرع شریف مقتضاسی اوزره فقط عشر قید اولنمشدر غلات اسلوبی⁵⁾ اوزره سالاریه النمییه همان عشر انه.

²⁾ U rukopisu »mezbitine«, a mjesto zahtijeva lokativ »mezbitnda«, kao što je gore stavljeno. Osim toga na svim mjestima u rukopisu dolazi »livai mezbitre« mjesto »livai mezbitr«.

³⁾ Ova dopuna teksta izvršena je prema drugim kanun-namama. Vidi obrazloženje kod prevođa.

⁴⁾ U rukopisima se često nailazi na ovaj stari način pisanja imenica u akuzativu.

⁵⁾ Ova se arapska riječ piše i u turskom (اسلوب), a u našem rukopisu stoji (اوسلوب) i to bez posesivnog sufiksa.

عشر كواره: اون قواندن بر قوان النور قوان النمیوب اقچه طلب اولنسه هر قواندن بر بچق اقچه رسم النور. شره نك مدره سنه یدیشر اقچه قیمت قونلوب بعض مسلم اوزرینه دونم یازیلان باغلك هر دونمنه دفتر عتیق موجبجه یدیشر اقچه رسم تقدیر اولنمشدر. تخمین ایله تعیین اولنان دونمنن باغ زیاده اولیجق اول زیاده اولان باغك مقداری قدر رسم دونم النور. سابقا لواء مزورده بعض قریه لر تعشیر اولندقده یدیده و سكرده بر بعض چفتلك و مزورده فقط عشر النوریمش. بو دفعه کلیا قرا و مزارع و چفتلكلرده عشر و سالاریه قید اولنمشدر سكرده بر انه كه قرق كیلهدن بش كیله اولور. من بعد یدیده بر و اونده بر النمیه.

قانون مرفوع شدن چفتلكها: شول قریه و مزورده لر كه بعض كمسنه لك جزئی منتله دفتر عتیقه چفتلك قید اولنمغله رعایانك بعض كندو بالته لر یله اورمان قروب احیا ایلدكلى یرلردن و بعض یكرمی اوتوز ییلدن بلكه ابا عن جد متصرف اولدقلى یرلردن درتده بر قسم انه كلدوكی عرض اولنوب انك كبی علتیله چفتلك قید اولان قرا و مزارع بو دفترده كما كان قریه و مزورده یازیلوب رعایانك وجه مشروح اوزره اون ییلدن زیاده متصرف اولدقلى یرلر اللرنده ابقا اولنوب متصرف اولدقلى یرلر اوزرینه یازلق بیورلغین وجه مشروح سابق اوزره دفتر جدید قید اولندی. سابقا چفتلك صاحبی اولنر اصلا تصرفلى یوغیكن مجرد دفاتر قدیمه ده علتیله چفتلك قید اولندوغین و تغلبا بی وجه درتده بر قسم اله كلدكلى تمسك ایندیوب رعایایی یرلردن قلدومق ایچون اولرین یاقوب یقیمالر و رعایانك متصرف الدقلى یرلرین بی وجه المیالر. دفتر عتیقه بی رسم اولان چفتلك و زمین لر صاحبلىنك اقرار و اعترافلیله [و] صاحبلى موجود اولیان چفتلك [و] زمینلر رعایانك معتمدلى و اهل وقوف خبرلریله نمقدار چفتلك [و] زمین اولدوغی معلوم اولوب یرك مقدارینه كوره مسلم اوزرنه یازیلان یرلره امر ایله رسم تقدیر اولنمشدر. ظن و تخمین ایله رسم یرك مقداردن اقل تقدیر اولنمق واقع اولدیسه تقدیر اولنان چفت و نیم چفتدن زیاده نمقدار تصرف ایدرسه خارج

رعیت کبی اول زیادہ اولان یرک دخی قانون اوزره رسمی النور. بعض محلده باشتنه نك ربع و سدس حصه سیدر دیو یازلش چفتلک و زمینده چفت و نیم چفت یازلدوغنی فی الحقیقه یرک مقدارینه حمل اولنوب باشتنه نك ربع و سدس حصه سی الدوغنه احتمال و یرلیه.

نوع دیگر: جزیه و اسپنچه ستر ایچون دفتر عتیقه بر کدریلوب بی رسم چفتلک یازلش خراج کدار باشتنه لوك متحمل اولنلری حالا تفریق اولنوب کما کان باشتنه یازیلوب فرمان شریف ایله رسم چفتلری حساب اولنمشدر. سابقا باشتنه دن ایریلوب باشقه باشقه یازلش تولا و چایر و باغلوک زمانی مرور ایتیکله باشتنه دن ایرلدوغی معلوم اولماغین بر کدرلسی ممکن اولیوب و بر کدریلوب چفتلک یازلش حصه جزوی باشتنه لر که اوچی و دردی بر باشتنه اولق متحمل دکلدلر اول دخی تفریق اولنوب باشقه باشقه یازلغه متحمل اولماغین دفتر عتیق موجبجه نقل اولنوب تحمللرینه کوره رسملری تقدیر اولنمشدر. جزیه لری خصوصی⁶⁾ عادل قاضیلر تفتیش و تفقدلرینه حواله قلمیشدر. سر حده قریب و خارجدن زراعت اولنان خالی قریه و مزرعه لره کمسنه زراعته رغبت ایتیمیوب مزرعه خالی و معطل قلمامغیچون رسم چفت و رسم دونم تقدیر اولنمامشدر⁷⁾ همان عشر و سالاریه انه و رسم دونم النمییه. حین تحریرده مسمانلر تصرفنده بولنان کفره باشتنه لرینک یکر می بشر اقچه اسپنچه سندن اوچر اقچه سی عفویورلغین یکر می ایکیشر اقچه رسم چفت یازلشدر من بعد اوچر اقچه زیادہ النمییه. و سابقا اهل غرض سوزیله یازلش بی نام و بی نشان باشتنه لر که اول دیارده بده دیولر رفع بیوریلوب دفتردن اخراج اولنمق بیورلشدر. شویله که بده در دیو رعایا کتم ایدوب متصرف اولدوغی باشتنه سن یازدرمق واقع اولدیسه حمایه اخراج اولنمامشدر. دفترده باشتنه یازلامق جزیه سی انمامغه سبب اولماز. اول رعیت باشتنه نك جزیه سن تمام ادا ایدوب و یکر می [ایکی] اقچه رسم چفت و یرر کندو ایچون تکرار رسم بناک و یرمز.

⁶⁾ U rukopisu napisano (خصوصی), a. treba (خصوصی).

⁷⁾ U rukopisu je napisano (اولنایقدر).

خارج قويه دن چفتلك و يردوتن ذميلر چفت و نيم چفت يازلوب تصرف ايتد كلرى
 برك مقدارى قدر دونم رسمى يازلمشدر. طپراق سپاهيلرى يررسمنى الدقلمدن صكره
 بكا يازلمشدر ديو خارج قالمق قصدنه بعضى كندو و بعضى باباسى اسمن تبديل ايدوب و
 بعض كندويى فوت اولش ديويرين اوغلى اوزرنه و بعض دخى اوغلى يازلمشدر ديو خلاف
 تقرير ايله يرينه بى وجه اخر اسم يازدرلر ايمش سپاهى ايله آرالرينه اختلاف دوشوب
 كللى شكوايه منجر اولدوغى معلوم اولوب كماك جد و اهتمام صرف اولنمشدر. علتلى و
 بويونه ياردم و تقويتلر ايله يازلق واقع اولديسه انك كىبى يرينه اوغلن يازدورب كندو
 خارج قلن رعيتك يررسمى⁸⁾ اوغلندن التوب كندو بناك رسمن سپاهى المتق ويرينه بى
 وجه اخراسم يازدورب سپاهيه ير كيمك اوزرنه يازلمش ايسه رسمن اندن طلب ايله
 ديمسى دخى مقبول اوليوب يرى كندو تصرف ايديجك سپاهى [ير رسمن ايند الير]⁹⁾ .
 اكر رعيت تصرف ايتدوكى بيوك رسمن سپاهى به ويرمك و رعيت اوغللى و قونداشلىرى
 و اقربالرى كه اخره رعيت قيد اولنمىوب حين تحريرده رعايا كتم ايدوب يازدورماش
 اوله ل و ياسهوا غفلت و جهيله متروك و غير مكاتب قالمش اولسه بونلردن سپاهى رسم
 رعيت و سائر حقوق شرعيه و عرفيه المتق نظام و انتظامه موافق ملاحظه اولنوب قيد اولندى .
 وجه اخر: ير سپاهيتك اون بييلدن زياده طپراغنده متمكن اولوب وجه مشروح
 اوزره خارج قلان رعايانك رسوملرى ضبطنه سپاهيلره موقوفجى و عامل و ولايت حاكملىرى
 مانع اولميه ل . و ير رعيت يرين صاتمق ايله رسمندن معاف اولنر سپاهيسنه رسوم رعيتى تمام
 ادا ايدر . صاتمدوغى برك رسنى التوب تصرف ايدندن النور . ير كسمنه كندو سفرده
 اولاغله موجود اوليوب ياحجتى حاضر اولماق ايله يرلرى اسكى صاحبلىرى اوزرلرينه
 [و رعايا]¹⁰⁾ تقرير ايله اخر كسمنه اوزرنه يازلمش اولسه مجرد دفتر تمسك دوتلوب شرع
 شريفه مخالف كسمنه نك يرى دفتر موجبجه اوزرنه يازيلانه حكم اولنمىوب شرع

⁸⁾ U rukopisu napisano (بر), a ja mislim da treba (ير).

⁹⁾ Ovdje je tekst dopunjen prema prethodnoj rečenici.

¹⁰⁾ Ovo je dodato prema kanun-namii za Kiliški sandžak.

شريف مقتضاسى اوزره قوى تمسكى اولوب حين تحريرده يره تصرفى اولانه
حکم اولنه.

نوع اخر: و دفتر عتيقه بر چفتلك و نيم چفتلك يرده بش و اون حصه دار قيد
اولتلك هر برى فرادى فرادى تحريرده حاضر اولميوپ و تفصيلا ايتلك خيرين ويرد
كمنسه اولمغين حالا بر نفوى يازيلوب باقيلوب شركا ايله قيد اولنمشدر. اسى ذكر
اولنميان حصه دارلره سن دفترده يازلمش دكلسن ديويرينه شريكلى و سپاهيلرى دخل
ايتميه لر. بو مقوله چفتلك و زمين ده مقيد اولان رعايا باشتهده مرقوم اولان رعايا مقوله
سندندر. اون ييلدن زياده تمكى اخر قريهده اولميوپ سپاهى و سپاهى زاده و امر ايله
معاف و مسلم اولمايىق تصرف ايتلكلى يرك حقوق شرعيه و رسوم عرفيه سن ويرد كلرندن
صكره ساير رعايا كى اوغللرينك بناك و مجرد رسمنى طپواق سپاهيلرنه ويردرلر.
بعض چفتلكده منسوخ قرا و مزاعده متمكن اولان رعايانك اللرنده اولان يرلورى
جزوى اولوب تمام بر چفته وفا ايده جك قدريرلورى اولمغين اكثرى اطراف و قرا و اخر
سنورده ير دوتوب زندكانى ايدرلر اكا بناء هر بر اسمك تحتنده چفت و نيم چفت و بناك
اشارتى ممكن اولميوپ دفتر عتيق موجبجه بعد الاسامى حاصل تحتنده رسم چفت و بناك
و مجرد قيد اولنمشدر.

بر رعيتك يرى بر رعيتيه دخى انتقال ايتدكده بتون چفتدن رسم چفت يكرمى
ايكى اقچه و نيم چفتدن اون بر اقچه رسم النور. نيم چفتدن اقل جزوى بيردن ايكى
دوئمه بر اقچه رسم النور. دفترده مجرد يازلمش رعيت اولى اوليىق يكرمى ايكى اقچه
بناك رسمن ويرد. حين تحريرده تصرفنده¹¹⁾ بر چفتلك ير اولوب يرين كتم ايدوب
مجرد يازلمش اولسه متصرف اولدوغى ير دن يكرمى ايكى اقچه رسم چفت ويرد تكرار
مجرد رسمن ويرمز. اولى [و اركن] اوغللورى اولورسه بناك و مجرد رسمن ويردرلر.

فوت اولدقده انك يرى على السويه اوغللرنه منتقل اولور. اوغللورى دفتر جديدده
يازلمش اوليىق بارلرندن منتقل اولان يرى بر اوپ تصرف ايدوب ير رسمن بر اوپ ويرد كلرندن

¹¹⁾ (صرفندن) U rukopisu pogrešno stavljeno.

ماعداء كندو رسملرين دخى ويوردلو. بو يازلش اوغلى قالورسه باباسى ييرينه كچوب انجق بر رسم چفت ويورد و نيم چفتدن اقل ير اوليجق اوغلى اولى اولسه اكنلو بناك مقوله سندن اولوب همان كندو بناك رسمن ويورد اركن ايسه مجرد رسمن ويورد ير ايچون تكرار رسم وييرمزلو.¹²⁾

وجه اخر: هيچ ييرى اوليوب بناك و مجرد يازلش رعيت فوت اولدقده رسمارى رفع اولنور. اخر ولايته كتدكلرنده رسملى بابالوندن و اقبالوندن طلب اولنمز عودت ايدوب كيرو كليچك سپاهى كندشته رسملرين بي قصور الور. بابالوندن ايرمليوب بابالويله متمكن اولان بناك و مجرد اتالرينه تابعدر رسملرين اتاسى سپاهيسى الور.¹³⁾

رسم عروسانه: عروسانه ايله پولاجنه تمام [و] سربست اوليان تيمارلرك نصف بادهواسى سپاهيلره حاصل يازيلوب بادهوانك نصف اخرى مير لوايه حاصل يازلشدر. سنجاق صوباشيلرى سپاهيه يازيلان بادهوانك نصفنه دخل ايتيمه لو. و رسم عروسانه سپاهينك بكر قزلوندن التمش اقچه و طول عورتندن اوتوز اقچه و شهرلو و رعايانك بكر قزلوندن اوتوز اقچه و طول عورتدن اون بش اقچه النور. كفهونك بكر و بيوه لوندن دخى كذالك اعلاسندن اوتوز و اخنى سندن اون بش اقچه رسم النور.

وجه اخر: لواء مزبورده دشتباني ديور هر دخان خانه سندن بييلده ايكيشر اقچه پولاجنه النور.

وجه اخر: بلا مانع تمام بييل يورين دكرمندن اوتوز اقچه و التى اى يورين دكرمندن اون بش اقچه رسم النور. دفترده نيم سالده يازيلان دكرمن بلا مانع تمام بييل يوريجك اوتوز اقچه النور. معمول دفترده رسمى يازلش دكرمن خراب اولدقده رسمن اوجاق صاحبندن سپاهى الور. خراب يازيلان دكرمن معمود اوليجق رسمن طپراق سپاهيسى الور. موقوفجى و عامل دخل ايتيمز. نهر صوه اوزرنده اولان دكرمنلرك

¹²⁾ U rukopisu napisano (ويرلر) mjesto (ويرمزلو).

¹³⁾ U rukopisu stavljeno (resim alir«, a riječ »resim« je suvišna. Zbog toga je gone nisam ni stavlio.

رسمی دفتر عتیقه‌ده الیشرا اقچه قید اولنوب متحمل اولغین تعمیر اولنمیوب بر قرار سابق ینه الیشرا اقچه قید اولندی.

لواء مزبورده خاصه اولان یولر زمان سابقده امر ایله صاتلوب صاحب‌لری اول یولرک حقوق شرعیه و رسوم عرفیه سن صاحب تیماره ادا ایدرکن صاحب‌لرندن بی وجه النوب سپاهی‌یه حکم اولنورمش من بعد صاحب‌لرندن النمییه.

وجه آخر: بر سپاهینک رعیتی یازلدوغی یرده متمکن اولیوب خارج قریه‌ده و آخر لواءه ساکن اولسه ساکن اولدوغی قریه‌ده یازلش اولایجق زراعتی یوغیسه طپراق سپاهیسنه همان التي اقچه دخان رسمن ویرور. زراعتی اولیجق عشرین صاحب ارضه و یوروب ماعدا رسوم رعیتی کندو سپاهیسنه ویرور طپراغنده ساکندر دیو سپاهی دخل ایتمز. لکن اون ییلدن¹⁴ زیاده متمکن و متوطن اولوب یازلش اولیجق جمله حقوق و رسومین طپراق سپاهینی الورد قدیمی سپاهیسنه رسم ویرمز ایکی جانبده باشنه‌یه یازلش ایسه دخی.

بر رعیت سپاهییه وهم فیلوریلو یره یازلسه اون ییلدن زیاده فیلوریلو یرده متمکن اولوب یازلش اولسه سپاهیسنه رسم رعیت ویرمز اون ییلدن زیاده متمکن اولیوب یازلش اولیجق فیلوریلو یولرک جادت افلاقیه اوزره میری‌یه رسم فیلورسن تمام اده فیلوریلور دوتوم دیو سپاهیسنه رسم رعیت ویرمکده تعلل و تراغ ایلمیه.

وجه آخر: بر قریه‌ده باشنه‌ده مقید اولان رعیت ینه اول قریه‌ده بناک دخی یازلش اولسه مکرر اولور بناک رسمن ویرمز مکرکه کندو دفتر عتیقه‌ده رعیت اولوب صکره آخرک باشنه‌سن العیله باشنه‌یه دخی یازلش اوله رسم چفت و رسم بناک دخی ویره.

وجه آخر: بر رعیت ایکی قریه‌ده یازلسه حین تحریرده اون ییل متمکن اولوب یازلدوغی قریه‌ده مقرر قنور قدیمی سپاهیسنه رسم ویرمز تمکن اعتبار اولنور

¹⁴ U rukopisu (بیل).

قدیم اعتبار اولنمز. خارج قریہده یزدوتیق سپیلہ یازلمش اولسه تصرف ایتدوکی یرک حقوق شرعیہ و رسم عرفیہ سن صاحب ارضہ ویروب رسوم رعیتی کندو سپاهیسنه ویرر. باشتنه دخی بر قریہده سهوا ایکی یزده یازلمسه رعایا بیننده مشهور و متعارف اولان اسمیلہ مقید اولان باشتنه مقبولدر. تقریر یازیلوب نامعلوم اولان باشتنه دن رسم طلب اولنمیہ. بر باشتنه ایکی قریہده یازلمسه طپراق سپاهیسنه حکم اولنه. دفتر عتیقده بر دکومن حصه اولوب بر قاچ سپاهیہ یازیلوریمش حالیا هر دکومن طپراغنده یازلمش در. سهوا بر دکومن ایکی قریہده یازلمش اولورسه رسمن طپراق سپاهیسی الور.

وجه اخر: قدیمدن اوتلاق ایچون قورینو کلان [و] رسم اوتلاق اننه کلمش یرلردن هر سوریدن¹⁵⁾ بر قیون النور. و بر تیمار اراضیسنده یایلاق اولوب خارجدن قیون کلوب اوتندن و صویندن انتفاع ایدوب قشلسه اعلا سوریدن بر قیون که بهاسی یکومی اقچه و اوسط سوریدن بر قیون که بهاسی اون بش اقچه و ادنی سوریدن بر قیون که بهاسی اون اقچه رسم یایلاق النور. دفترده اول قریہده رسم قشلاق یازلمشدر [دیو] مخالفت اولنمیہ.

نوع دیگر: رعایا عشرلرین اقوب بازاره التمک قانون قدیمدر. بازاردن مراد غله صاتیلور بازاردر که انده قلیل و کثیر غله صاتلمق جایز اوله. سپاهیاره بو تکلیف اولنماز رعایایه [مخصوصدر] انلو عشرلرین و سالاریه لرین همان کوی انبارینه ایلدلر و رعایا سپاهیاره کفایت مقداری¹⁶⁾ انبار یاپویرمک قانون قدیمدر.

وجه دیگر: قوری صاحببری¹⁷⁾ قدیمدن یاپراغی و اودونی ایچون قورینه کلان قوریلر کماکان تصرف ایدرلر. دفترده قوری یازلامشدر دیو سپاهیسی دخل ایتمز.

¹⁵⁾ U rukopisu je na ovom mjestu napisano nepotpuno (سوردن), dok je na drugom mjestu ispravno napisano (سوریدن).

¹⁶⁾ Iza ove riječi u rukopisu stoji (مخصوصدر), što je na ovom mjestu nepotrebno. Po mom mišljenju to je ispušteno u gornjoj rečenici iza riječi (رعایایه), te sam je tu i dodao u zagradili.

¹⁷⁾ U rukopisu »koru sahibleri« napisano je iza »koruna gelen«, a tu ne odgovara nego na početku rečenice, kao što sam gore stavio.

قانون باج سرای¹⁸⁾

بغدای یو کندن ایکی اقیچه و سایر ترکه دن دخی یوک باشندن ایکی اقیچه باج النور. و طوز یو کندن درت اقیچه و پرنج [و] کتان یو کندن دردر اقیچه و انجیر یو کندن و قورو اوزم یو کندن دردر اقیچه و تازه اوزم یو کندن ایکی اقیچه النور. و بال یو کندن درت اقیچه و ساده یاغ صاتلسه قرق اقیچه [دن بر اقیچه¹⁹⁾ باج النور. و حنا یو کندن دردر²⁰⁾ اقیچه و بز یو کندن ایکی اقیچه النور. و ایچ ایلدن کلان متاع یو کندن ایکی اقیچه النور. و کفاردن مسلمانو کتوردیکی چوقه یو کندن اوتوز اقیچه النور. و صابون و غیره متاع یو کندن درت اقیچه و زیت یاغی یو کندن سکر اقیچه النور. و قلاى و بالقی یو کندن درت اقیچه النور. تکنه ایله بازار کونی صاتلان طوزدن درت اقیچه النور. و اسیر صتانندن ایکی اقیچه و ات صتانندن ایکی اقیچه و الاندن ایکی اقیچه النور²¹⁾. و صغر صتانندن بر اقیچه النور²²⁾. و قصاب بوغزلدوغی صغردن درت اقیچه و صاتیلان قیوندن²³⁾ بر اقیچه و یازیلو قصاب بوغزلدوغی قیوندن و قوزیدن دردندن بر اقیچه النور. و یاش یمش یو کندن ایکی اقیچه و اخلاط و طاغ یمشی یو کندن بر اقیچه النور. و ایکی قیون باسدرمه سندن بر اقیچه و چیره نك ایکی یو کندن بر اقیچه [و] بر عربه اوتلوغدن بر اقیچه و صوغان یو کندن ایکی اقیچه و کستانه یو کندن ایکی اقیچه و شیروغن یو کندن درت اقیچه النور. و جوز و بادم یو کندن ایکی اقیچه و کلم یو کندن بر اقیچه و بازار کوننده دمور صاتدقلری یردن بیچق اقیچه النور. و بازار کوننده زیت یاغ صاتدقلری یردن صتانندن بر اقیچه النور. و دمور یو کندن ایکی اقیچه و

¹⁸⁾ Ovaj dio o carinji u Sarajevu napisan je i na margini jednog rukopisa, koji se nalazi u Orijentalnom institutu pod brojem 33, list 49—49v. Razlike su neznatne, kao što će se vidjeti iz daljih napomena.

¹⁹⁾ Tekst je dopunjen prema drugim kanun-namama.

²⁰⁾ U rukopisu br. 33 (درت).

²¹⁾ U navedenom rukopisu nema teksta o carini na konje.

²²⁾ Iza ovoga trebalo bi dodati (و الاندن بر اقیچه). Vidi objašnjenje kod prevoda.

²³⁾ Prema drugim kanun-namama trebalo bi (ایکی قیوندن).

خارجدن ڪلوب صاتلان شيره يوڪندن درت اچڻه ويرلور²⁴ ميخانه جیدن يوڪده ايڪي اچڻه النور و اورتوڪبه سندن بر اچڻه و اڪر بز صاتلسه قرق اندازهدن بر اچڻه النور و دخی اڪسڪ صاتلسه نسنه النمز. و ايڪي موتاب²⁵ جولدن بر²⁶ اچڻه و بر يوڪ طوبوه دن صتاندن بر اچڻه و صغر دريسندن بر اچڻه و يوڪ بغليوب شهردن متاع ڪتملو اولسه يوڪدن ايڪي اچڻه النور. و اتمڪجيلر فرونندن بر اچڻه النور.

قانون احتساب

طوز يوڪندن كه بازار ڪوني تڪنه ايله صاتلور بشر اچڻه النور. و بالڻ يوڪندن سڪزر اچڻه النور. و ڪتان يوڪندن اونر اچڻه النور. و ياغ يوڪندن ايڪشر اچڻه و ميوه يوڪندن بر²⁷ اچڻه و بازار ڪوني بز صتاندن ايڪشر اچڻه و بازاڪوني زيت ياغي صتاندن يوڪندن ايڪي اچڻه و ڪمسنه نڪ بورجن اليويرد ڪده بيڪدن يڪرمي اچڻه و اڪسڪ صاتدقارنده قاچ درهم اڪسڪ صتارسه اول مقدار اچڻه جريمه النور.

قانون سر عيسان

و عيسلق دخی هر ايله هر بر دڪاندن بر اچڻه و ڪيجه ايله چارشوده دوتلان ڪمسنه جريمه سنڪ نصفن²⁸ صوابشي و نصفن دخی عيس الور.

قانون طبو

رعيتدن و ارباب تيماردن و غير يدين ير تصرف ايدرکن بر ڪمسنه فوت اولوب و ياخود غيبت منقطعه ايله غائب اولسه اوغللري قلوورسه تصرفارنده اولان يرلر طپويه مستحق اولنز. اوغللرينه انتقال ايدوب زراعت ايدوب عشرين ورسومن ويرلور. اوغللري

²⁴) Ova je riječ u rukopisu 33 izostavljena.

²⁵) U rukopisu napisano (موتاب).

²⁶) Ova riječ u rukopisu br. 33 nije jasno napisana, ali izgleda kao ايڪي a ne kao (بر).

²⁷) U istom rukopisu napisano (بر).

²⁸) U našem rukopisu (نصف), a treba (نصفن).

اولیوب بابا بر قرانداشلری قلسه طیویه مستحق اولور. بی غرض مسلمانلر اول یرک طیوسن وجه کوردکلری اوزره بابا بر قرانداشلری طیوسن ویرر. وجه کوردکلری طیویه قرانداشلری راضی اولیوب فراغت ایلسه سپاهیسی کیمه دیلرسه طیویه ویرر و سایر اقربایی اجنبی حکمنده در سپاهی هر کیمه دیلرسه ویرر. اولاد ذکوری و بابا بر قونداشی قالمایجق سپاهی کیمه دیلرسه طیویه ویرمک قانون قدیمدر.

وفات ایدن کمنه نك اولاد ذکوری و بابا بر قونداشی قلمادوغی یرده شول یر که متوفانك بالته سیله اچلوب تولا و یاخود چایر اولوب عرق جینی ایله امکی و اقیچه سی خرج اولنوب اچلمش اولسه اول یرلری و چایرلری قزلری اولوب طالبه اولسه لر قزلرینه ویرمک فرمان اولنمشدر. لکن قزلری دخی قونداش کبی بی غرض مسلمانلر تقدیر ایتدکلری طیویسی سپاهی به ویره لر. مادامکن قزلری اول اصل یرلره طالبه اولوب بی غرض مسلمانلر تقدیر ایلدکلری طیویه ویره لر اخره ویرلمیوب انلره ویره لر.

و زراعت اولنوب عشر و رسم ویریلور یرلرکه رعایا و غیریلر متصرفلدر سپاهیسی معرفتی یوغیکن کمنه یه صاتمق و هبه ایتمک دخی حسب القانون جایز دکلدرد. اکر ایلسه لر سپاهیسی فسخ ایتمکه قادردر یرر کیرو اسکی صاحبی اوزرنده قلور. لکن فراغت ایلدک دیو الندن الوب دخی طیویه ویرمک جایز دکلدرد مکرکه اسکی صاحبی طیب خاطرله²⁹⁾ یردن فراغت ایلیه.

نوع دیگر: و اوچ بییل علی التوالی خالی و بطلال قلوب سورلین یرلری سپاهیسی طیو ایله ویرمک قانون قدیمدر. و ایکی قویه اراسنده معین و ممتاز سنور اولیوب یرلری مشاع تصرف اتسلر ولایت کتب اولندقدده هر رعیتک محصولی که زراعت ایده کلمشدر صاحب تیماره حاصل [قید] اولنمشدر رعیتلو رعیتن تعشیر ایدر³⁰⁾ و بویر

²⁹⁾ U rukopisu je napisano u množini (خاطرلره), iialko za to nema potrebe. Biće da je prepisivač pogriješio.

³⁰⁾ U rukopisu je napisano (رعیتلر), a mislim da treba (رعیتلو). Ovdje se želi istaknuti, da u ovom slučaju spahija uzima desetinu samo od svoje raje. Sličan propis imamo na jednom mjestu kod Ali Čauša (Glasnik Zemaljskog muzeja za 1947 godinu, strana 177), gdje se veli: «اول قریه لروک سپاهیری رعیتلو: (رعیتلرندن عشر و رسم الودلر), što znači: «...spahije tih sela uzeće desetinu od svoje raje».

طپويه مستحق اولوب سپاهيبي رعيتدن طپو الميوب طپو ویرسه بعد زمان یرینه اخر
سپاهی کلوب النده طپونامهك يوقدر ديو طلب ایتسه نسنه النمر. ككافرك مسلمان
اوغلی ویا بابا بر مسلمان قونداشی و یاخود خلافتجه مسلمانك كافر اوغلی و بابا بر كافر
قونداشی [قالسه اوغلی بلاطپو و قونداشی] بی غرض مسلمانلرك تقدیر ایلدوکی
طپو ایله مستحق اولور.

Hvala bogu koji je učinio površinu zemlje podesnom za stanovanje žitelja sela i gradova i koji je stvorio brežuljike i planine, njive i pašnjake za opstanak životinja i ostalih stvorova. Da bog blagoslovi prvaka vijesnika i poslanika, vodiča i velikana, njegovu porodicu, njegove drugove i slavne potomke.

Poslije toga, ovo je novi opširni registar¹⁾ za sandžak Bosnu, da je bog sačuva od nesreća i nevolja. Napisan je po zapovijesti upravitelja božjih robova, zaštitnika božjih zemalja, sultana dvaju kontinenata,²⁾ cara dvaju mora,³⁾ sluge dvaju časniih svetišta,⁴⁾ sjene božje na istočku i na zapadu, sultana sina sultanova Sulejmana Hana sina sultana Selima Hana — neka ga bog pomogne s najsjanijim pobjedama do kraja svijeta i vijeka — a pod rukovodstvom Zaima Bešareta sina Abdusselamova, najslabijeg roba sveznajućeg boga, i pismom pisara carskih deftera Mustafe sina Ahmedova, najnemogućijeg halife jedinog boga. A predan je Visokoj Porti krajem džumadel-ula devet sto sedamdeset i treće godine od Poslanikove Hidžre.⁵⁾

SARAJEVSKA KANUN-NAMA

Kada je izloženo da u starom defteru (defter-i atik) kejl («keyl» ili «kile») što se upotrebljava u budno čuvanom Sarajevu iznosi 64 okke, a da se kile i cijene u kadilucima Višegrad, Brod i Kobaš u starom defteru ne podudaraju s time, naređeno je da kile i cijene svih spomenutih kadiluka budu jednake i da cijene pšenice i sočiva budu po dvije akče više nego što je u starom defteru, a miješanog i zobi po jednu akču, te je u novi defter («defter-i cedîd») zavedeno da u navedenim kadilucima kejl bude 60 oka. A za svaku kilu pšenice i sočiva stavljena je cijena po 22 akče, za kilu miješanog po 13 akči, a za killu zobi po 7 akči. Širi je stavljena vrijednost prema starom defteru za svaku medru po 7 akči.

¹⁾ Za »defter-i mufassal« (opširni defter) Ajni Ali veli, da je u njemu zapisana raja svakog sela, njena desetina i novčane pristojbe kao i pojedini zemaljski proizvodi.

²⁾ Misli se na evropski i azijski dio tadašnje Osmanske imperije.

³⁾ Crno i Sredozemno more.

⁴⁾ Dva časna svetišta jesu Kaba sa svojim dvodištem (Al Mesgid al-Harâm) i džamija u Medini (Mesgid al-Nebijj).

⁵⁾ Džumadel-ula p 37 godine po Hidžri počinje 24 novembra, a završava se 23 decembra 1565 godine.

Drugi način — Prije je kejl koji je važio u kadiluku Novi Pazar iznosio 44 oke, te je bila stavljena cijena za kilu pšenice po 15 akči, za kilu miješanog po 10 akči, za kilu zobi po 5 akči, a vrijednost za jednu medru šire po 7 akči. Pošto ne može podnijeti više, to je prema starom defteru zavedeno po prijašnjem zaključku na obrazloženi način.

Drugi način — U spomenutom sandžaku od baštine upisane na muslimana uzima se pristojba na čifluk (resm-i çift) 22 akče, a od pola čifluka (nim çift) 11 akči pristojbe. Ne mijenjajući ono što je kod njih uobičajeno od starina, uzima se pristojba bennak (resm-i bennak) 22 akče, a pristojba mudžerred (resm-i mücerred) 12 akči. Bennak kažu onom oženjenom, koji nema nikako zemlje ili koji ima zemlje manje od pola čifluka. Mudžerred vele pametnom i odraslom čovjeku, koji je kod oca i koji je sposoban za privređivanje i zaradu.⁶⁾ Od mudžerreda koji je kod oca, a nije sposoban za privređivanje i zaradu, ne uzima se pristojba. Ova se pristojba uzima početkom marta.

Drugi način — Od baštine koja je u defteru upisana na nemuslimana («zimmi» — šticećenik) uzima se 25 akči ispendže (ispence). I od oženjenih sinova nemuslimana koji su sposobni za zaradu i privređivanje i koji su postali punoljetni uzima se po starom običaju 25 akči ispendže. U nekim derbentskim selima od nemuslimana mudžerreda ne uzima se ispendže, što je na odgovarajućem mjestu kod njihovih sela izričito spomenuto.

Drugi način — Kada nemusliman uzme baštinu koja je u defteru upisana na muslimana, daće »resm-i çift« 22 akče, a kada musliman uzme baštinu koja je upisana na nemuslimana, uzeće se 25 akči ispendže.

Od bostana, lana, konoplja, djeteline, bijelog i crnog luka i od kupusa zavedena je samo desetina, kao što iziskuje časni šeriat. Neka se ne uzima salarija kao kod žitarica, neka se uzima samo desetina.

Desetina od košnica (öşr-ü kûvâre) — Od deset košnica uzima se jedna košnica. Ako se ne uzme košnica, nego se bude tražio novac, uzeće se od svake košnice jedna i po akča pristojbe. Od vinograda koji su na neke muslimane upisani po dunumu, određena je prema starom defteru pristojba po 7 akči za svaki dunum. Ako vinograd ima više dunuma nego što je otprilike određeno, uzeće se pristojba po dunumu (resm-i dönüm), koliko bude iznosio taj veći vinograd.

Prije, kada se u spomenutom sandžaku u nekim selima kupila desetina, uzimalo se od sedam i od osam jedan, a u nekim čiflucima i njivama samo desetina. Ovaj put u svim selima, njivama i

⁶⁾ Ovdje je bilo potrebno dopuniti turski tekst, kao što je to navedeno u napomeni 7. Prema tekstu u rukopisu prevod bi bilo: »Mudžerred vele odraslom i pametnom čovjeku, čiji je otac sposoban za privređivanje i zaradu«. Međutim ovdje je cilj istaknuti oporezivanje punoljetnog muškarca, koji je u zajednici s ocem, a sposoban je za samostalnu zaradu.

čiflucima zavedena je desetina i salarija. Treba da se uzme osmina, što čini od 40 kila pet kila. Uбудuće neka se ne uzima ni sedmina niti desetina.⁷⁾

Zakon o ukinutim čiflucima — Izvijesteno je da se od nekih zemalja, koje je raja oživjela iskrčivši šumu svojim sjekirama, i od nekih zemalja, koje oni uživaju 20, 30 godina, šta više s koljena na koljeno, uzima četvrti dio zato, što su to ona sela i njive, koja su uz neznatnu obavezu nekih osoba zavedena u starom defteru kao čifluk. Stoga je naređeno, da se sela i njive što su s takvom pogreškom zavedeni kao čifluk, upišu u novi defter kao sela i njive kao što su i bili, a da se zemlje koje raja posjeduje na opisani način više od deset godina ostave u njihovim rukama i da se zemlje koje posjeduju upišu na njih, te su u novi defter zavedene na gore obrazloženi način.

Oni koji su prije bili gospodari čifluka (çiftlik sahibi), da bi odstranili rajju s njihovih zemalja, neka ne pale i ne ruše njihove kuće i neka bez ikakve podloge ne oduzimaju zemlje, koje raja posjeduje, pozivajući se — i pored toga što uopšte nisu imali pravo posjedovanja — samo na to što su u starom defteru bile pogrešno zavedene kao čifluk i što su oni bez ikakve podloge nasilno uzimali četvrti dio.

Za čifluke i površine koje su u starom defteru bez pristojbi saznalo se koliki su čifluci i površine po potvrdi i priznanju njihovih gospodara, a za čifluke i površine čiji gospodari nisu bili po izjavama pouzdane raje i vještaka, te je po naređenju za zemlje upisane na nemuslimane određena pristojba prema veličini zemlje. Ako se bude dogodilo da je približnom procjenom određena manja pristojba, nego što iznosi zemlja, kolliko budu posjedovali više od procijenjenog čifluka i pola čifluka, uzeće se po zakonu pristojba i za taj višak zemlje, kao od raje koja je izostavljena (koja nije unesena u defter).

⁷⁾ U rukopisu broj 1 (III, list 131v) imamo jednu fetvu o salariji, koja glasi:

»Prijašnje su spahije uzimale od Zejdova čifluka desetinu, deseti snop. Ako sadanji spahija bude rekao: »Ja ću uzeti osmi snop«, da li po šeriatu može uzeti osmi snop? A ako može, može li tražiti da se ovrše, iako je Zejd vojnik.

Odgovor: Salarija odgovara hranu. Ako spahija hrani svoga konja rajinškom zobi, a i sam bude jeo rajinška jela, ne može se uzeti salarija, protivno je zakonu. A ako od raje ne uzima ništa, nego želi uzeti salariju, može uzeti osmi snop, ali će spahija sam da ovrše. Raja ne treba da ovrše, nije obavezna. Kad bude uzeo u snopu, smatra se da je uzeta desetina od slame. Nema desetine od slame. — Hajruddin, muftija u Sarajevu.

Nadalje u istom rukopisu (II, list 70v) govori se o desetini i salariji i ističe, da se od prinosa pšenice, ječma, zobi i raži uzima desetina i salarija (»ošür ile salarya«) i to od osam kila jedna kila, a od svakog mudda (mjera za žito od 20 kila) 2,5 kile.

Slično je i u kanun-nami Sulejmana Zakonodavca iz prvih godina njegove vladavine. Osim toga tu je navedeno, da se od nauta, sočiva, boba, pamuka i lana ne uzima salarija, nego samo desetina. — H. Hadži-begić, Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca, Glasnik Zemaljskog muzeja za 1949—50 godinu.

To što je »çift« i »nim çift« upisan na čifluku i površini, koji su na nekim mjestima upisani navodno kao četvrtina i šestina baštine, ima se stvarno odnositi na količinu zemlje. Neka se ne smatra da je to četvrtina i šestina baštine.

Druga vrsta — Od baština koje potpadaju pod harač, a koje su u starom defteru spojene radi prikrivanja džizje (cizye) i ispendže (ispence) i upisane kao čifluk bez pristojbe (bi resim çiftlik), sada su odvojene one koje mogu podnijeti, te su upisane kao baštine, kao što su i bile. A njihove pristojbe »resm-i çift« računane su prema časnoj zapovijesti. Pošto je prošlo dosta vremena, otkako su njive, livade i vinogradi koji su prije izdvojeni iz baštine i upisani zasebno, te se ne zna da su izdvojeni iz baštine, to ih je nemoguće bilo spajati. A i male djelomične baštine koje su spojene i upisane kao čifluk, a od kojih ni tri ni četiri ne mogu biti jedna baština, pošto se opet one ne mogu rastaviti i zvesti kao zasebne baštine, prenesene su u novi defter prema starom defteru, a pristojbe su im određene prema njihovoj podnošljivosti. Pitanje njihovih džizji prepušteno je kontroli i ispitivanju pravednih sudija.

Pošto niko ne želi da sije pusta sela i njive koje su blizu granice i koje se siju sa strane (tj. koje obrađuju zemljoradnici iz drugih sela), da te njive ne bi ostale puste i neobrađene, to nije određena za njih pristojba »resm-i çift« niti »resm-i dönüm«. Neka se od njih uzme samo desetina i salarija, a neka se ne uzima »resm-i dönüm«.

Kod kršćanskih baština, koje su prilikom popisa bile u posjedu muslimana, od 25 akči ispendže oproštene su po 3 akče, te je upisana pristojba »resm-i çift« po 22 akče. Neka se ubuduće ne uzima višak od 3 akče.

Baštine koje su bez imena i znaka, koje se u tim zemljama nazivaju »bede«, a koje su prije po riječima zlonamjernih ljudi bile upisane, ukinute su, te je naredeno da se iz deftera izbace. Ali ako se je dogodilo, da raja — s izgovorom da je »bede« — krije svoju baštinu i neće da je upiše, ona u svrhu zaštite nije brisana. Neupisivanje baštine u defter ne može biti razlog, da se džizja od nje ne naplati. Ta će raja u potpunosti platiti džizju za tu baštinu i daće dvadeset [i dvije] akče pristojbe »resm-i çift«. Za se neće ponovo davati pristojbu »resm-i bennak«.

Kod nemuslimana (zimmî) koji drže čifluk i zemlju izvan sela upisan je »çift« i »nim çift« i prema količini zemlje koju drže upisana je pristojba po dununmu (dönüm resmi).

Pod izgovorom »pošto su spahije te zemlje (»toprak sipahileri«) uzeli na nju jednu pristojbu, na me je upisana«, a u namjeri da ostanu izvan (deftera), neki su mijenjali svoje a neki očevo ime, a neki su prikazujući sebe umrlim upisivali svoju zemlju na svoga sina, a neki su opet suprotno izjavili da mu je sin upisan, mjesto njega bez ikakva načina upisivali drugo ime. Saznalo se je da je između spahije i njih nastajao spor i da je to dovodilo do mnogih pritužbi, pa je tome posvećena puna ozbiljnost i pažnja.

Alko je to upisivanje nastalo njihovim uzrokom i njihovim međusobnim pomaganjem i zalaganjem, nije se moglo usvojiti da se

pristojba rajetina, koji je mjesto sebe upisao svoga sina, a sam ostao izvan (deftera), uzme od njegovog sina, a da spahija uzma njegovu pristojbu »bennak«, kao ni to da on mjesto sebe bez ikakva načina upiše drugo ime, a da kaže spahiji »na koga je zemlja upisana, od njega traži njenu pristojbu«. Ako on sam bude zemlju držao, spahija će od njega uzeti pristojbu na zemlju. Ako je raja prilikom popisa zatajila i nije upisala, da je rajetin davao spahiji pristojbu na zemlju koju je držao, a rajinski sinovi, braća i rođaci nisu biti upisani kao raja drugom, ili je to nehotimično iz zaboravi izostavljeno i nije upisano, smatrano je da odgovara redu i poretku te je zapisano, da spahija od ovih uzima rajinske pristojbe i ostale šeriatske i običajne daće.

Drugi način — U pogledu prikupljanja pristojbi od raje, koja je preko deset godina nastanjena na zemlji jednog spahije, a koja je na opisani način izostavljena, neka ne prave smetnju spahijama poreznici (mekûfcu), amaldari (âmil) i vilajetske kadije (vilajet hâkimleri).

Prodajom zemlje raja se ne oslobađa svoje pristojbe, nego u potpunosti ima da daje rajinske pristojbe svome spahiji. Pristojba od prodanog zemljišta naplaćuje se od onoga, koji ju je uzeo i koji je posjeduje.

Ako neko bude na putu i ne bude prisutan, ali mu dokazna isprava ne bude pri ruci, te njegove zemlje budu upisane na stare posjednike ili na izjavu raje na drugog čovjeka, neka se suprotno šeriatu — držeći se samo deftera — ne dosuđuje ničija zemlja prema defteru onom, na koga je upisana, nego neka se dosudi, kako to časni šeriat iziskuje, onom koji ima jak dokaz i koji je tu zemlju posjedovao prilikom popisa.

Druga vrsta — Ukoliko od pet deset suvlasnika (şüreka), koji su u starom defteru upisani na zemlji jednog čifluka ili pola čifluka, nije svaki bio prisutan popisu, a nije bilo nikog ko bi za njih opširno dao obavještenje, to je samo jedan upisan, a ostali su zavedeni kao suvlasnici. Onim suvlasnicima čije ime nije spomenuto neka se njihovi suvlasnici i spahije ne mijesaju u njihovu zemlju govoreći »ti u defteru nisi upisan«.

Raja koja je upisana na ovakvom čifluku i zemljištu je kao raja koja je zavedena na baštini. Ako preko deset godina ne budu nastanjeni u drugom selu, a nisu spahije niti spahiska djeca (sipahi zade), niti su na osnovu naredbe oprošteni i oslobođeni, onda, pošto na zemlju koju posjeduju dadu šeriatske daće (hukûk-i şer'ije) i običajne pristojbe (rusûm-i örfiye), oni će svojim zemljišnim spahijama dati za svoje sinove pristojbu »bennak« i »mücerred«, kao i ostala raja.

Pošto su na nekom čifluku neznatne zemlje u rukama raje, koja je nastanjena u brisanim selima i njiivama, te pošto oni nemaju zemlje koliko odgovara jednom potpunom čifluku, to većina njih drži zemlju u okolici u selima i na drugom području, te se tako prehranjuje. Zato nije bilo moguće naznačiti ispod svakog imena »çift«, »nim çift« i »bennak«, nego je prema starom defteru poslila imena ispod prihoda upisana pristojba »çift«, »nim çift« i »bennak«.

Kada zemlja jednog rajetina pripadne drugom rajetinu, uzima se na ime pristojbe »resm-i çift« 22 akče, a od pola čifluka 11 akči. Od nešto zemlje manje od pola čifluka uzima se na dva dunuma jedna akča pristojbe. Ako rajetin upisan u defteru kao »mücerred« bude oženjen, daće na ime pristojbe »bennak« 22 akče. Ako prilikom popisa bude u njegovu posjedu zemlje koliko jedan čifluk, ali on bude svoju zemlju zatajio, te bude upisan kao »mücerred«, on će na zemlju koju drži dati 22 akče na ime pristojbe »resm-i çift«, a neće ponovo davati pristojbu »mücerred«. Ako bude imao sinova oženjenih [i neoženjenih], oni će dati pristojbu »bennak« odnosno »mücerred«.

Kada rajetin umre, njegova zemlja prelazi na njegove sinove podjednako. Ako njegovi sinovi budu upisani u novom defteru, a zemlju koja im je pripala od oca budu zajednički uživali, pored toga što će zajedno dati za nju pristojbu, daće i svoje pristojbe. Ako iza njega bude ostao upisan jedan sin, on će doći na mjesto oca i daće samo jednu pristojbu »resm-i çift«. A ako bude imao zemlje manje od pola čifluka, a sin mu bude oženjen, ubrojiće se u one koji su »ekinli bennak« (oženjen koji ima nešto malo zemlje) i daće samo svoju pristojbu »bennak«. Ako bude neoženjen, daće pristojbu »mücerred«, za zemlju neće ponovo dati pristojbu.

Drugi način — Kada umre rajetin koji nema nikako zemlje, te je upisan kao »bennak« i »mücerred«, ukidaju se njegove pristojbe. Kada raja ode u drugi vilajet, njihove se pristojbe neće tražiti od njihovih očeva i rodbine. Kada se povrate i dođu natrag, spahija će uzeti bez manjka sve prošle pristojbe. »Bennak« (oženjeni) i »ücerred« (neoženjeni) koji nisu odvojeni od svojih očeva vezani su za njihove očeve. Spahija njihova oca uzeće njihove pristojbe.

Mlađarina (resm-i arūsane) — Mlađarina i poljačina potpuno, a kod timara koji nisu slobodni polovina badihava (badihava⁸⁾ upisana je spahiji kao prihod, a druga polovina upisana je sandžakbegu kao prihod.⁹⁾ Neka se sandžakbegove subaše ne miješaju u polovinu badihava koja je upisana na spahiju. Na ime mlađarine od spahiskih djevojaka uzima se 60 akči, a od udovica 30 akči, a od građanskih i rajinskih djevojaka 30 akči, a od udovica 15 akči. A od kršćanskih djevojaka i udovica uzima se također pristojba, od boljih 30 akči, a od onih slabijeg imovnog stanja 15 akči.

Drugi način — U spomenutom sandžaku uzima se kao »deştibani« od svakog domaćinstva po dvije akče poljačine.¹⁰⁾

⁸⁾ U pristojbe zvane »badihava« spada hlađarina (resm-i arūs), novčane kazne (»cürm-ü cinayet«), prenosna pristojba (»çiftlik tapusa«), pristojba na zemljište pod kućom (»ev yerî tapusu«) i dimarina (»tütün nesmi« ili »dütün resmi« ili »resm-i duhan«).

⁹⁾ O slobodnim timarima vidi napomenu 79 kod mog prevoda navedene kanun-name sultana Sulejmana na stranici 320—321.

¹⁰⁾ Prema rječniku Jugoslavenske akademije poljarina je isto što i poljačina. Kod nas u Istočnoj Bosni upotrebljava se poljak i poljačina, a u zapadnoj Bosni poljar i poljarina. U turskom tekstu ove Bosanske kanun-name stoji naš izraz poljačina (»poljačina«).

Drugi način — Od mlina koji bez smetnje radi cijelu godinu uzima se 30 akči pristojbe, a od mlina koji radi šest mjeseci 15 akči. Ako mlin koji je u defteru upisan na pola godine bude bez smetnje radio cijelu godinu, uzeće se 30 akči. Kada se poruši mlin, kojeg je pristojba zapisana u važećem defteru, spahija će za njegov uzeti pristojbu od vlasnika odžaka. Kada se popravi mlin, koji je upisan da je u ruševnom stanju, porez na njega uzeće zemljišni spahija (toprak sipahisi). Poreznik i amaldar ne mogu se miješati. Pristojba od mlinova na rijeci Savi zavedena je u starom registru po 50 akči, te pošto može podnijeti, nije izmijenjena nego je opet po predašnjem zaključku upisana po 50 akči.

U spomenutom sandžaku u prošlo vrijeme prodavane su po naređenju hassa zemlje (hassa olan yerler), te iako su njihovi posjednici davali timarniku šeriatske daće (hukûk-i şer'îye) i običajne pristojbe (rusûm-i örîye) na te zemlje, oduzimate su od njihovih posjednika bez ikakve podloge i dosuđivane spahiji. Neka se ubuduće ne oduzimaju od njihovih posjednika.

Drugi način — Ako raja jednog spahije ne bude nastanjena na zemlji gdje je upisana, nego bude stanovala izvan sela i u drugom sandžaku, a ne bude upisana u selu u kojem stanuje i ne bude imala zemljoradnje daće zemljišnom spahiji (toprak sipahisi) samo šest akči dimnine (duhan resmi).¹¹⁾ Ako bude imala zemljoradnje, desetinu od nje daće gospodaru zemlje (sahib-i arz), a ostale rajinske pristojbe (rusûm-i raiyet) daće svom spahiji. Ali ako bude nastanjena preko deset godina i bude upisana, onda će sve poreze i pristojbe naplaćivati spahija te zemlje (toprak sipahisi). Svom starom spahiji neće davati pristojbi, pa makar bila upisana na baštini na dvije strane.

Ako jedan rajetin bude upisan i kod spahije i na filurijskoj zemlji, a bude nastanjen na filurijskoj zemlji više od deset godina i upisan, neće davati rajinske pristojbe svom spahiji. Ako ne bude više od deset godina nastanjen, a bude upisan, onda za filurijske zemlje neka po vlaškom običaju (âdeti eflakiye) dađe državnoj kasi filurijsku pristojbu u potpunosti. S motivacijom »ja držim filurijsku zemlju« neka se ne izvlači od davanja rajinske pristojbe svome spahiji i neka se ne protivi.

Drugi način — Ako rajetin koji je upisan u jednom selu na baštini, bude u tom selu ponovo upisan kao »bennak«, to će značiti da je dva puta upisan, te neće dati pristojbu »bennak«. Ali ako on bude kao raja u starom defteru, a kasnije zbog toga što je uzeo baštinu drugog, bude upisan i na baštini, onda neka dađe »resm-i Cift« i resm-i bennak«.

Drugi način — Ako jedan od raje bude upisan u dva sela, utvrdiće se u onom selu, u kojem je prilikom popisa bio nastanjen deset godina i gdje je upisan. Neće davati pristojbi svome starom spahiji. U obzir se uzima nastanjenost, a staro se ne računa. Ako bude

¹¹⁾ Uporedi s kanun-namom za sandžake Bosnu, Hercegovinu i Zvornik. Str. ... Opšti propisi o tome nalaze se u rukopisu br. 1 (I, list 69 i 75v).

zapisan izvan sela zato što drži zemlju, šeriatske daće i običajne pristojbe za zemlju koju posjeduje davaće gospodaru zemlje (sahib-i arz), a rajinske pristojbe davaće svom spahiji.

Ako baština bude u jednom selu pogrešno zapisana na dva mjesta, uvažiće se baština koja je upisana pod imenom koje je poznato i uobičajeno među rajom. Neka se napiše izvještaj i neka se ne traži pristojba od nepoznate baštine. Ako jedna baština bude upisana u dva sela, neka se dosudi spahiji te zemlje (toprak sipahisi).

U starom registru (defter-i atik) jedan se mlin uzimao dio po dio i upisivao na nekoliko spahija. Sada je svaki mlin upisan na svom području. Ako jedan mlin bude nehotimično upisan u dva sela, pristojbu na njega uzeće zemljišni spahija (toprak sipahisi).

Drugi način — Od zemalja koje se od starina čuvaju za ispašu i na koja se je uzimala travarina (resm-i otlak), uzeće se od svakog stada po jedna ovca. Ako na jednoj timarskoj zemlji bude ljetna ispaša (yaylak), te budu ovce dolazile iz vana i koristile se njenom travom i vodom i budu zimovale, uzeće se pristojba na tu ispašu (resm-i yaylak), od najboljeg stada jedna ovca čija je vrijednost 20 akči, a od srednjeg stada jedna ovca čija je vrijednost 15 akči, a od slabog stada jedna ovca čija je vrijednost 10 akči. Neka se ne protivi time što u registru nije u tom selu upisana pristojba za zimovalište (resm-i kişlak).

Druga vrsta — Stari je zakon, da raja donosi svoju desetinu na najbliži pazar. Od pazara se misli pazar na kojem se prodaje žito, tj. da je na njemu dozvoljeno prodavanje žita na malo i na veliko. Ovo se ne traži od spahija, nego to spada isključivo raji. Oni treba da donesu svoju desetinu i salariju u hambar sela. Stari je zakon da raja pravi spahijama hambar koliko je dovoljan.

Drugi način — Gajeve, koji se od starina čuvaju radi lišća i drva, koristiće kao i dosada posjednici tih gajeva. Pod izgovorom da u defteru nije upisan gaj, njihov se spahija ne može miješati.

Zakon o carini u Sarajevu

Od tovara pšenice uzimaju se 2 akče carine, a i od ostalog žita 2 akče od tovara. Od tovara soli uzimaju se 4 akče, od tovara pirinča i lana po 4 akče, od tovara smokava i od tovara suhog grožđa po 4 akče, a od tovara svježeg grožđa 2 akče. Od tovara meda uzimaju se 4 akče carine; a ako se prodaje čisto maslo, od 40 akči jedna akča. Od tovara trgovačke robe, koja dolazi iz unutrašnjosti, uzimaju se 2 akče. Od tovara čohu, koju budu donijeli muslimani iz kršćanske (strane) zemlje, uzima se 5 akči; a od tovara čohu koju bude donio kršćanin (stranac) 30 akči. Od tovara sapuna i druge robe uzimaju se 4 akče, a od tovara maslinovog ulja 8 akči. Od tovara kalaja i riba uzimaju se 4 akče. Od soli koja se pazarnim danom prodaje čabrom (tekne) uzimaju se 4 akče. Od onog koji proda zarobljenika uzimaju se 2 akče i od kupca 2 akče; a od onog koji proda konja 2 akče i od kupca 2 akče. Od onog koji proda goveće uzima se 1 akča.¹²⁾ Od govečeta koje zakolje mesar uzimaju se 4 akče, od

¹²⁾ Ovdje je izostavljeno »ve alandlan (bir akče« (i od kupca jedna akča).

prodane ovce (bravčeta) po 1 akča,¹³⁾ od ovaca i jagnjadi koje zakolje registrovani mesar od svako četvero 1 akča. Od tovara svježeg voća uzimaju se 2 akče. Od tovara divljaka i mušmulla uzima se 1 akča. Od dvije bravije pastirne uzima se 1 akča, od dva tovara luča 1 akča, od jednih kola greda (direk) 1 akča, od jednih kola sijena 1 akča, od tovara crnog luka 2 akče, od tovara kestena 2 akče, od tovara sezamovog ulja 4 akče. Od tovara oraha i badema uzimaju se 2 akče, od tovara kupusa 1 akča. Za mjesto na kome se pazarnim danom prodaje željezo uzima se pola akče. Od mjesta na kome pazarnim danom prodaju maslinovo ulje uzima se od prodavaoca 1 akča. Od tovara željeza uzimaju se 2 akče, od tovara šire (vina) što dolazi iz vana i što se prodaje 4 akče, od mjesnog krčmara od tovara 2 akče. Od čebeta za pokrivanje uzima se 1 akča, a ako se prodaje tkanina (bez)^{13a)} od 40 endazeta 1 akča, a ako se prodaje manje, ne uzima se ništa. Od dva polkovca od kozije dlake uzima se 1 akča, od jednog tovara torbi od prodavaoca jedna akča, od goveđe kože 1 akča. A ako se povežu tovari u trgovačka roba treba da ide izvan grada, od tovara 2 akče. Od pekarske peći uzima se 1 akča.¹⁴⁾

Zakon o tržišnom nadzorništvu

Od tovara soli što se pazarnim danom prodaje čabrom uzima se po 5 akči. Od tovara riba uzima se po 8 akči. Od tovara lana uzima se po 10 akči. Od tovara masla uzimaju se 2 akče, od tovara voća po 1 akča; od onog koji pazarnim danom prodaje tkaninu (bez) po 2 akče, od onog koji pazarnim danom prodaje maslinovo ulje od tovara 2 akče. A kada se omogući da neko naplati svoj dug, na hiljadu akči uzima se 20 akči. Kada neko manjkavo prodaje, za koliko drama manje proda, toliko se akči uzima za kaznu.

Zakon o zapovjedniku noćnih čuvara

Za noćno čuvanje uzima se također svakog mjeseca od svakog dućana po 1 akča. Polovinu kazne od onog koji se u čaršiji noću uhvati uzima zapovjednik (subaši), a polovinu noćni čuvar.

Zakon o tapiji (Kanun-i tapu)

Ako neko od raje i od posjednika timara i od drugih posjedujući zemlju umre ili nestane tako da je s njim svaka veza prekinuta, a ostanu mu sinovi, zemlje koje su im u posjedu neće potpasti pod tapiju, preći će na sinove, te će ih oni obrađivati i davati na njih desetinu i novčane pristojbe. Ako ne budu imali sinova, nego

¹³⁾ U Bosanskoj kanun-nami od 1530 godine stoji od dva brava. Str. ... U našoj kanun-nami biće da je prepisivač izostavio riječ »iki« (dva).

^{13a)} U tekstu bosanske kanun-name od 1530 god. na ovom mjestu je napisano اغريز, a u ovoj kanun-nami اكرير. Možda je prepisivač ovdje izostavio jednu tačku te je mjesto »igriz« napisao »eđer bez«. Uporedi s napomenom 50 kod Hercegovačke kanun-name.

¹⁴⁾ Kod srebreničkog badža, koji je objavio Skarić, navodi se carina samo od nekih gore navedenih artikala, ali je vrijednost te carine kod njega veća, jer je iz kasnijeg vremena. Tako od tovara soli, pirinča, i meda uzimalo se u Srebrenici po 6 akči (mjesto 4), od tovara ulja 12 akči (mjesto 8), od tovara grožđa 6 akči (mjesto 2 akče).

iza njih budu ostala braća po ocu,¹⁵⁾ potpašće pod tapiju. Kako nepristrani muslimani procijene tapijsku pristojbu (tapu) za tu zemlju, tako će njihova braća po ocu za nju dati tapijsku pristojbu. Ako braća (po ocu) ne pristanu na tapijsku pristojbu, koju su oni odredili, i odustanu, spahija će je dati pod tapiju kome hoće. Ostala se njihova rodbina smatra kao strana lica. Spahija će dati kome hoće. Ako ne bude ostalo muške djece i braće po ocu, stari je zakon, da spahija daje kome hoće pod tapiju.¹⁶⁾

Na onoj zemlji, na kojoj iza umrlog nije ostalo muške djece i braće po ocu, mjesto koje je umrla sam iskrčio, te je postalo njiva ili livada, ako je sa znojem njegova čela uloženi trud i novac, naredeno je, da se ta mjesta i livade dadu njegovim kćerima, ako bude imao kćeri i one budu tražile. Ali njegove kćeri — kao i brat — treba da dadu tapijsku pristojbu, koju odrede nepristrani muslimani. Sve dok njegove kćeri budu tražile te zemlje i budu davale tapijsku pristojbu, koju odrede nepristrani muslimani, drugom neka se ne daje, neka dadu njima.

One zemlje koje se obrađuju i na koje se daje desetina i pristojba, a koje uživa raja i drugi, nije po zakonu dozvoljeno da se bez znanja spahija nekom prodaju ili poklone. Ako učine, spahija može to poništiti. Zemlja će ostati na starom posjedniku. Ali pod izgovorom »prodao si«, oduzeti im i dati drugom uz tapijsku pristojbu nije dozvoljeno, osim ako stari posjednik dragovoljno odustane od zemlje.¹⁷⁾

Druga vrsta — Stari je zakon, da zemlje koje su tri godine uzastopce ostale puste i zapuštene i neuzorane njihov spahija daje pod tapiju.¹⁸⁾

Ako između dva sela nema određene i označene granice, te zemlje budu zajednički posjedovali, upisan je prilikom popisa kao prihod spahiji od prinosa što je svaki rajetin običavao sijati, on će ubirati desetinu svoje raje.

A ako jedna zemlja potpadne pod tapiju, te njen spahija ne uzevši od raje tapijsku pristojbu daje tapiju, a poslije nekog vremena dođe na njegovo mjesto drugi spahija i s motivacijom »nemaš tapije« bude tražio (tapijsku pristojbu), neće se moći ništa uzeti.¹⁹⁾

Ako iza kršćanina (ostane)²⁰⁾ sin musliman ili brat po ocu musliman ili obratno iza muslimana sin kršćanin ili brat po ocu kršćanin imaće pravo na zemlju (sin bez tapijske pristojbe, a brat²¹⁾ uz tapijsku pristojbu, koju odrede nepristrani muslimani.

¹⁵⁾ Ovdje se misli na pravu braću (tj. i po ocu i po majci) i na braću po ocu. Braći po majci nije dato pravo da mogu uzeti zemlju uz tapijsku pristojbu.

¹⁶⁾ Početkom zulkadeta 975 godine (počinje 28 aprila 1568) dato je kćeri pravo da može iza oca dobiti zemlju uz odgovarajuću tapijsku pristojbu, ako ne bude iza sebe ostavio sinova. To znači, da je gornji zakon iz vremena prije toga. I u zapovijesti upućenoj Bešaretu od 1563 godine data su ista uputstva.

¹⁷⁾ Slično je uputstvo dato Bešaretu u navedenoj zapovijesti.

¹⁸⁾ Isto je i u zapovijesti Bešaretu.

¹⁹⁾ Takav je propis i u navedenoj zapovijesti.

²⁰⁾ U našem rukopisu tekst je manjkav, te je dopunjen prema tekstu kanun-name za Kilišli sandžak.

²¹⁾ U zapovijesti Bešaretu se veli, da brat nemusliman može dobiti uz prenosnu pristojbu zemlju iza brata muslimana, ako ovaj ne bude ostavio sina.